

Időkapszulák*

1. rész

A zászló – Visszaemlékezés a múltra 2015-ben 1949–1956

Magamba roskadva ültem a kertben, és felfogtam, hogy az utolsó bútordarabok következnek. A szállítók közönyösen rakták, dobálták fel a teherautóra hatvanhat évem kedves, ikonikus, egy elszegényedett polgári család életének tárgyasult maradványait. Egy régi kis társ, Bubi kutya által szétrágott lábú, még kézzel készült diófa szekrényt, néhány ágyneműt, amelyben szüleim aludtak, és még érezhető volt az illatuk, amely a cihába, a tollba is bevette magát. Régi, még a múlt század közepéről származó paplanok voltak, amelyeket édesanyám két évente szétzedett, a tollat kimosta, megszáritotta, egyenként felpuhította, visszatöltötte a tiszta cihába, és bevarrta. Mert ő így tanulta, így szokta meg. Nem szerette a modern, műszálas takarókat. Mindenben a régi volt a jó, amit meg kellett őrizni, rendben kellett tartani. Meg spórolni kellett mindennel, mert a ruszlik 1945-ben mindenüket szédítbölték, még a piros bőrű Ford autóból is kivágtak nagy bőrdarabokat. Aztán a kommunisták vették el, ami a ruszliktól megmaradt: a vendéglőjüket, a szőlőiket, a házukat. Az élet lehetőségét. Madárcsontú nagyapám, aki Isonzónál tizenkilenc évesen a sárba egymásra rakott hullákon töltött el egy éjszakát, és ezalatt teljesen megőszült, a kisemmizés után súlyos cserzett bőrök cipeléséből tudta csak eltartani családját. Kisasszony keresztanyámból lakatost csináltak, addig végig kitűnő, utolsó éves egyetemista keresztapámat kitiltották az ország összes egyeteméről. Szüleim dacoltak a rendszerrel, és megpróbálták a lehetetlent, valamifajta polgári létet biztosítani a gyermekeik számára. A szülői ház inkubátorában hosszú éveig azt hittem,

a világban minden rendben van, és minden általam ismerhető ember becsületes és kulturált. Mint a szüleim. Ennek a létnek a maradványait dobálták fel a teherautóra.

Édesapám 1996-ban költözött az égbe, egy szem bátyám is követte őt váratlanul 2014-ben, két hónappal megelőzve édesanyámat. Hirtelesen veszítettem el a családomat, legközelebbi hozzátartozóimat. Három év leforgása alatt hat embert. Egy évig nem volt erőm, hogy eladjam azt a házat, amelyben felnőttem. Nem volt erőm, hogy megváljak azoktól a földi kincsektől, amelyeket édesanyám hagyott itt. Ruhák, edények, könyvek, befőttek, csipkék, virágok, fényképek, bakelitlemezek, saját gyermekkori hajtincseim, és a bátyáméi, édesapánk ronggyá használt szarvasbőr szemüvegtörlője, bizonyítványok, dicsérő oklevelek, amelyeket mi, gyerekek kapunk, és hatvanéves anyák napi köszöntés, amelyet a mi gyermeki ákombákomunk hozott létre. Egy család összegyűlt, összegyűjtött emlékei. Mert édesanyám mindent eltett. Még a tengerparti emlékkavicsok is befóliázva, felcímkézve őrizték a gyűjtés helyét. Még egy fiók volt hátra. Beletűrtam a legalább ötvenéves, pontosan szín szerint rendszerbe rakott cérnákba. Soha nem érttem, hogy lehet egy nő olyan rendszerető, precíz és tökéletes, mint az én édesanyám. Nem érttem a ragaszkodását minden darabhoz. Miből származott ez a kényszer? A rendszeretet a polgári lét alapja. De a gyűjtögetés?

Egyszer rákérdeztem, s a válasz: jó lesz az még valamire. Hátha a kommunisták megint mindent elvesznek. A cérnák alatt egy vászonba gondosan becsomagolt, furcsa alakú tárgyra tapintottam. Lassan elkezdtem kibontani a csomagot, és egy harminccentis, háromszög alakú magyar zászlócskát tekertem ki a vászomból. Ötvenkilenc éves rozsdaszínű foltok borították. Mint a torinói leplet. Lassan felfogtam, hogy egy véres

magyar zászlót tartok a kezemben. Az emberi elme Isten csodálatos alkotása. Elraktároz mindent, ami elraktározható. De hogy melyik emléképet, milyen élettöredéket vagy az élet melyik szakaszának melyik filmjét hívja elő, vagy egyáltalán esélyt ad-e emlékképek, töredékek felidézésére, az valószínű, szintén a Teremtő döntése. Nem lehet másképpen. Egyszer aztán úgy intézi, hogy minden, ami megtörtént az ember életében, minden, amit a sejtemlékezet magába zár az ősök életéből, tapasztalatából, felszínre jöjjön egyben, mint egy mozaikkép vagy egy kész festmény. Most már kitörölhetetlenül, megmásíthatatlanul, elfelejthetetlenül, életünk legfőbb tanúságaként, értelmeként, meghatározójaként.

Stephen King így vall erről: „Ha az ember öregszik, az emlékezet önvédelmi rendszere apránként éppúgy felmondja a szolgálatot, mint testének többi része, és egyszer csak kísérteties biztonsággal idéződnék fel helyszínek, arcok, események. Pasztellszínűvé fakult emlékek felragyognak, színeik ismét élethűvé válnak, a hangok eredeti tisztaságukban szólalnak meg, nem vegyül már beléjük az idő múlásának repedten kongó visszhangja.”

Én akkor ott, a kiüresedett szülői házban kaptam meg életem festményét, amelynek úgy állt a fókuszában az addig soha fel nem tűnő jelenet, mint Munkácsy Trilógiájában Krisztus alakja. 1956 novembere volt. Az oroszok már lőtték Budapestet. Kis családunk a szomszéd pincéjében próbálta átvészelni a lövéseket, de édesapám kimerészkedett a pincéből, mert a malacok már éhesen visongtak. Akkor még lehetett sertést tartani Budapest külvárosában. Így sokkal olcsóbb volt a hús. Ahogy felment a pince lépcsőn, sorozatlövést hallottunk. Anyám apám után rohant, aki a disznóólból kiabált, hogy „menj vissza, repülőről lőnek az oroszok”. Ezek szerint minden apró mozgó célpontra lőttek. Anyám kinézett a ház kerítésén, és a szemben lévő ház előtti villanyoszlopnak döntve meglátott egy Kalasnyikovot, és valamit, ami nemzeti színű volt. „Azt már nem”, kiáltotta, „magyar zászlóra nem fogtok lőni”, majd az újabb lövéssorozat ellenére kirohant az utcára, és behozott egy kis magyar zászlót. Friss volt rajta a vér. A disznóól sok találatot kapott, de édesapám is sértetlenül ért vissza a pincébe.

Már emlékeztem rá, szótlánul kézről kézre járt a véres magyar zászló, és több felnőttnek könny csillant a szemében. Akkor elhatároztam, hogy én is magyar hős leszek, ha felnövök, de amikor szüleim elvittek még novemberben sétálni minket, kokárdát tűzve a mellünkre, a rendőrség előtt álló orosz tankok láttán félelem fogott el. Hétévesen féltem, hogy az én pici kokárdám is véres lesz. Nagyon tisztán kúsztak fel ezek a képek, amelyekre eddig soha nem emlékeztem. És a képsorok folytatódtak a szemem előtt, mint egy színes film. Elsőáldozó lettem, majd az általános iskolában Lenin lemezeiről szóló hangja alatt szavaltam. De belesültem, mert közben arra gondoltam, hogy akkor most ki a nagyobb, Jézus vagy Lenin.

Aztán kamasz lettem, és jól eldugott könyveket találtam, holott a könyvespolcokon még lett volna hely a Világirodalom-sorozat mellett. Soha nem hallott nevek: Wass Albert, Márai Sándor, Nyíró József. Akkor meséltek a szüleim először Trianonról, az oroszokról, az államosításról, a kommunizmus rémtetteiről, 56 értelméről. Megsimogathattam édesapám Bocskaiját, amelyben esküdött, de elrejtve kellett őrizni, mert az hazánk visszaszerzésének akaratát szimbolizáló holmivá vált. Akkor tanítottak meg nekünk úgynevezett irredenta dalokat is, amelyek között Rákóczi megtérése is ott volt. „Hazámba vágyom, Duna-Tisza partja vár, / Szebb ott a táj is, szebben dalol a madár.” Ez miért irredenta, és miért nem szabad énekelni? Nem tudtam megérteni. Azt igen, hogy ezeket a közös titkainkat soha senkinek nem szabad elmondani, meg azt sem, hogy éjszakánként Szabad Európa Rádiót hallgatunk, ha bejön az adás. Nem szabad elmondani, mert akkor apa és anya is börtönbe kerülhet, és nem lesz mit ennünk.

Szorongattam a véres kis zászlót a már üres házban, hirtelen eszembe jutott drága Wittner Mária hihetetlen életútja, miközben az utolsó fuvar is kigördült az ápolt kertből az utcára, végérvényesen elvéve tőlem minden fizikai kapcsolódási lehetőséget a már eltávozott szeretteimmel. A másik kezemben egy elsárgult, kockás papírdarab volt, amelyet szintén a zászlócskát rejtő vászonban találtam. Lassan kibontottam, és nem hittem a szememnek. Egy édesapám által nekem írt levél volt 56-ból, a hetedik születésnapomra, apu férfias, ám mégis gyöngybetűivel.

„Édes Kislányom! A hetedik születésnapod alkalmából kérem a jó Istent, hogy nagyon sok születésnapot éri meg, és adjon neked egészségbe, becsületbe, hogy öröme, dicsőségére lehess sokat küszködő szüleidnek, beteg kistestvérednek. Légy büszkesége szüleidnek, osztálytársaidnak, és szeress bennünket a kis szíved melegével, mint ahogyan Édesanyád, Édesapád és kistestvéred szeret Téged. Légy öröme Édesanyádnak, és légy vigasza, aki oly sok viszontagságon, nehézségen keresztül is a Ti boldogságotokért, szép gyermekkorotokért, becsületes fölnevelésetekért harcol. Légy példakép kistestvéred előtt, és jóban, rosszban szeressétek, becsüljétek egymást. Édesapának mindene vagytok: a jelen, a jövő. Ahogy most lelki szememmel látlak Benneteket Anyuka körül, Ti vagytok nekem hárman az élet, a remény, értetek dolgozok, harcolok, ha nem is tudom azt nyújtani részetekre, amit szeretnék, vagy amit megérdemelnétek, de töltsön el Benneteket az a tudat, hogy nagyon szeretlek Benneteket, és a kis kezeiteket fogva végzem minden munkámat. Tanulj szorgalmasan, hallgasd Édesanyád és nevelőid tanítását, már most kezd el Kislányom a felkészülést az életre, hogy ha már mi, az elfáradt szülők az örök békében pihenünk, és nem lesz, aki a kis kezeiteket fogja, akkor is megáll a helyed és hivatásod magaslatán állva ne legyen az élet teher és küzdelem, hanem csupa színes virág, és boldog élet. Ezt kívánja a Te szerető édesapád. 1956. február 7.”

A falnak kellett támaszkodnom, hogy el ne ájuljak. Egy ötvenkilenc éves levél, amelynek a létezéséről addig nem tudtam. Vajon hol lehetett apám 56 februárjában? Vajon honnan írt nekem levelet? S vajon nekem írta, vagy inkább Édesanyámnak, aki soha nem tett említést ennek a levélnek a létezéséről? Vajon mit és miért titkolt előttünk? S vajon miért volt a levél ugyanabba a vászonba betéve, ahol az 56-os véres zászló volt? Ebben az időben Hegedűs András volt a miniszterelnök, és bár a Rákosi-korszak már lezárult, a visszarendeződés elemei nem hagyták el a közéletet. És apám gyűlölte a kommunistákat... Most már soha nem fogom megtudni, hogy apám miért és honnan írta a levelet, de a keze melegét, szorítását máig is érzem.

Az 56-os véres zászló

2. rész Az utolsó parancs

Jó dolog a metró. Még negyedóra volt munkakezdésig. Rita nem sietett. A megállótól a Váci utcai irodáig az út nem volt több öt percnél, még sétálva sem. 1989. május idusán kellemesen langyos volt az idő. A belváros ébredezett, sőt már a kávéfőzésnél járt. A Veres Pálné utcai házak pigmentfoltjai tulajdonosuk hosszú, dolgozó életét tanúsították, meg azt, hogy nincs pénze folthálványításra. A sarki Julius Meinlben már sorban álltak a korán kelők. Az Angolkisasszonyok kétszáz éves temploma spirituálisan köszöntötte csinos, fekete kontyos hívét, és megkérdezte: – Miért meszelték le ezek az istentagadók a freskóimat? És miért tagadják Istent? – Mert félnek tőle – válaszolta Rita, immár tizennégy éve ugyanúgy, minden munkanap reggelén. Csupán a Jóisten tudta, hogy rövidesen vége lesz a félelemnek. A hétköznapi vagy inkább egyszerű kisemberek nem tudták. Csak remélték. Ki hosszabb, ki rövidebb ideje. Rita úgy harminchárom éve. Attól a pillanattól kezdve, amikor 56-ban Budapes-

ten gyerekként életében először látott tankot, és rettegett, hogy lelövik a kokárda miatt, amelyet anyukája tűzött kis kabátjára. De nem lőtték le, így sikerült értelmiségivé válnia. Szocialista értelmiségivé. Szellemi foglalkozása lett, a szülői háznak köszönhetően meglehetősen széles látókörrrel, azonban semmi köze nem volt, mert nem lehetett, hazája sorsához. Nem tartozott semmilyen körhöz, semmilyen társasághoz, a párthoz sem, és nem képviselt látványosan semmilyen eszmét. Hitt Istenben, és nem tudta, mit keres ebben az ateista világban. Hétköznapi humán értelmiségi volt, így őt is elérte a rendszer üzenete. Kicsinek kellett lennie. Megtette, így jogot kapott a vegetáláshoz. Csak ahhoz.

Ettől függetlenül szeretett a Váci utcában dolgozni. Először is azért, mert a vállalat központja, így a „fejesekek” távol voltak tőlük. Másodszor azért, mert saját konyhájuk is volt, ahol aznapra a takarító Katika éppen maga készítette csirkepörköltet ígért az üzemi konyha tarhonyája helyett. Délben mindig volt idejük kávézni, családi körülvé az óriási szoba közepén álló dohányzóasztalt, és nem volt probléma az sem, ha néha elkéstek. Attól még a csokik, rágógumik, kekszek időben elkészültek a gyárakban, és a szemes kávéba is csak annyi afrikai kavics és teveürülék került, ami épp elegendő volt a heti két-három szabálysértési eljáráson való részvételükhöz. 1989 tavaszán öten voltak ebben a kis édenkertben, akik az édesipari nagyvállalat ügyes-bajos jogi dolgait intézték. Négy jogász és egy titkárnő. Rita nem volt szigorú főnök, mégis gördülékenyen mentek a dolgok. Sosem politizáltak. Miért is tették volna? Egyikük újra szerelmes lett, a másikonál jött a baba, így volt éppen elég szabadidős témájuk. Nőies csacsogások, felszínes csevegések. Pedig Rita tudta, hogy mindenkinek lenne mondanivalója mélyen eltemetett vágyakról, elfojtott sérelmekről, a diktatúráról, az elszigeteltségről, azokról a valós problémákról, amelyek lassan szétfeszítették Kelet-Közép-Európa határait. Szó szerint. De nem beszéltek róla, mert nem volt semmi értelme. Tudatosan döntött úgy, hogy nem politizál. Dühös volt a sorsra, de ezt a tényt nem akarta nagydobra verni. S ahogy a főnök tesz, úgy tesznek a beosztottak is. Így valami megfoghatatlan, mindent átható lelki kényszer alatt feszülten és csendben túrták a kádári rend-

szert szűkre szabott rácsait, értelmiségi magyarok százezreihez hasonlóan. Igazságtalannak tartotta a sorsot, pedig az akkori élet a Gulag-táborokhoz, a kitelepítésekhez, a Rákosi-korszakhoz, az 56-os megtorláshoz képest Kánaán volt. Ha illendően keveset kerestek, volt tanácsi lakásuk egy betontömbben, többévnnyi várakozás után vásárolhattak Trabantot, pár évente néhány dollárral még Nyugatra is elutazhattak.

Már akit engedtek. Ritát nem. Húszéves korában a Belügyminisztérium közölte vele, hogy még nem tett semmit a hazájáért, ezért nem utazhat. Fellebbezésnek helye nem volt. A kisember értelmiségiekbe minden eszközzel azt sulykolta a hatalom, hogy „ne szólj és tőrj”. Lassan beleszoktak a rendbe, és a konformitás is erőteljesen fertőzött. Előbb-utóbb elfogadták, amit kiszabott rájuk a történelem. Elfogadták, hogy túlélhessék. Tudták, ez a sorsuk. Ötvenezer szovjet katona vigyázott arra, hogy ne lázadjanak a rendszer ellen. Ráadásul ismerték Lenin véleményét a szocialista értelmiségről. Gorkijnak írt levelében így minősítette őket: „Az értelmiségiek nem épp a nemzet erősségei, hanem a nemzet szara.”

Így aztán az volt a legtanácsosabb, ha megtalálják a helyüket a „lenini úton”. 56 vérbe fojtása után nem voltak bátrak. Azóta nem is születtek nagy dolgok. Ritának pedig főképp tudnia kellett, hol a helye. Harmadéves egyetemistaként szakmai gyakorlat helyett kapott egy másfél hónapos külföldi lehetőséget, amelyen kötelező volt önként részt vennie. Mégis utazott. A nagy Szovjetunióba. A Szmolenszk melletti tehénistálló-építés során pedig megtapasztalta a kommunista ideológia és társadalomépítés Gulag-szerű valóságát. Nem volt rebellis, de vonzódott az igazsághoz, így nem akart itthon olyant építeni. Ezért a táborból hazaérve 69 őszén visszaadta a KISZ-tagkönyvét. Bár az ilyen lépésért „kilövési parancs” volt érvényben, de nem a jogi karon. Ott ugyanis elvileg minden megtörténhetett, jobb volt a joghallgatókat nem piszkálni. Nem rúgták ki. De ahogy kézhez vette a diplomáját, három nap múlva férjhez ment Nyugatra. Csak el a kommunizmus mocskából.

A szennyet azonban nem lehetett nyom nélkül lemosni. Félévente egyszer engedte haza a hazája, rövid időre, pénzért, vízzummal. Telefon itthon még nem volt, akkortájt legalább tíz évig

kellett várni egy vonalra. A levelek felbontva, cenzúrázva jutottak el Hamburgba és vissza. Éjszánkánként a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásában lejátszott Himnusra sírta magát álomba. Aztán nem bírta. Hiába volt szerelmi a házassága, három év múlva hazajött. És elvált, mert egy nyugati embertől nem lehetett olyan örültséget elvárni, hogy az akkori Magyarországra települjön. Rita nem is akarta. Szégyellte az országát, pontosabban azt, amit a kommunisták tettek vele. Itthon a közveszélyes munkakerülés réme fenyegette, mert hónapokig nem volt munkája a nem létező emigrációs múltja miatt. Környezete hibbantnak tartotta, és folyamatosan a „Te Úristen, hogy jöhettél ide vissza?” kérdéssel bombázták. Valóban egy rakás szerencsétlen, lenini értelmiségivé vált, de váratlanul közbelépett az édesipar. Állást kapott, szakvizsgázott, és három év múlva főosztályvezető lett. Megbélyegzett múlttal, párttagság nélkül. A vezérigazgató egyszer szóba hozta ugyan a kérdést, de észrevette a nyakában a keresztet. Többé nem próbálkozott, mert egy régi vágású úr volt. Természetesen párttag, mert neki is élni kellett. Viszont megmaradt embernek. Rita meg hálát adott a Jóistennek, és tette a dolgát. Igyekezett megbecsülni a munkahelyét, hiszen mielőtt 75-ben rátalált, megpróbálta őt az élet, meg ő is az életet. Amikor egyik ismerőse, egy nyugati ország diplomatája figyelmeztette, hogy illetékes elvtársak megfigyelik, keményen ellenállt még a kísértésnek is, hogy politizáljon. S a többieknek sem hagyta. Ellentmondás nélkül dolgoztak, de a lényükből, összenézéseikből áradt, hogy tele vannak feszültséggel, ellenszenvvel a rendszer iránt. Hofi-féle szelepeken engedték ki a gőzt, amelyet a tehetetlenség, a méltatlan életszínvonal, az igénytelenség, a hazugságok, az egypártrendszer, a demokrácia hiánya gerjesztett.

Aztán úgy 1985-től elkezdett forni körülöttük a világ. Neves, ellenzékinék kikiáltott középkorú írók, művészek és a már felhígtott gulyáskommunizmusban nevelkedett egyetemisták egyre hangosabban beszéltek a lehetetlenről: változás kell. Az ő immunrendszerük valahogy erős maradt, így belőlük nem tudta a hatalmi gépezet kiirtani az igazságérzetet, az önérték és az igényesség minden szikráját. Ők talán nem féltek. A többség, a jelentéktelen, a megtorlásokat átél

tömeg tudott Lakitelekről, az MDF, a Fidesz és más ellenzéki csoportok megalakulásáról, arról, hogy mikor kit vettek közbiztonsági őrizetbe, és hogy éppen ki kapott karhatalmi pofonokat rendszerellenes véleménye miatt. Családi körben persze izgalommal elemezték a történeteket, de mindig csak az 56-os megtorlások képeit tudták felidézni. Annak következményeit keményen megtapasztalták, így csak az juthatott eszükbe. Az akkori negyvenes és idősebb hétköznapi értelmiségiek egy megfélemlített, megrendített generációhoz tartoztak. Majd 89 januárjában elindult a lavina: egy reformkommunista azt mondta, 1956 nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt. Váratlanul bejelentették, hogy a kivégzett miniszterelnököt, Nagy Imrét és mártírtársait kihantolják és újratemetik.

A dilemma kézzelfoghatóvá vált. Megtértek volna az elvtársak? Hihetnek-e nekik? Hiszen áprilisban sor került néhány szovjet katonai egység kivonására, és 88 óta már a magántulajdon felé is nyitott a hatalom. Viszont az is igaz, hogy pont 88-ban a miniszterelnök kivégzésének 30. évfordulójára szervezett tömegdemonstrációt a rendőrség erővel oszlatta fel. Tudták, formálódik valami új erő, de ketrecbe zárva. Így talán hinni is akartak a fentről kezdeményezett „nemzeti megbékélésben”, mert nem remélték, hogy letről megoldható a változás. Aki évtizedekig egyoldalú információhalmazban és félelemben él, mindent elhisz. Még azt is, hogy létezhetnek őszinte reformkommunisták. De néma háttérmasszaként titokban a bátrakban reménykedtek. Azokban, akik mertek. Hisz 89-ben Ritában és a nála idősebbekben már nem volt meg az az erő, ami az 56-os pesti srácokban volt. Ők „nem tetszettek” forradalmat csinálni. 56-ban apró gyerekek voltak, és legfeljebb féltek. Aztán a puha diktatúra jelentéktelenné silányította őket, és megint féltek. Csak máshogy.

A hírek persze úgy hatottak rájuk, mint amikor a borús, depressziós, már hetekig tartó nyálkás időben egy pillanatra kisüt a nap, és láthatóvá válik az életet adó fénysugár. Mindegy, hogy ki tolja el a szürke felhőket, csak tolja már el végre valaki. Mert ők kicsik hozzá, és a karjuk nem ér fel odáig. És akkor, azon a szép májusi reggelen jött a hír: az úriember vezérigazgató betegség miatt nyugdíjba megy. Az új vezér pedig már meg is ér

kezett, egy agilis fiatalember a minisztériumból. Jött, látott, és telefonon kereste Ritát. Berendelte a központba, és közölte, hogy ideje belépnie az MSZMP-be, mert ennél a vállalatnál nem lehet többé főosztályvezető, aki nem párttag. De addig részt kell vennie egy házon belüli marxista oktatáson, hogy méltó módon felkészüljön a nagy egyesülésre: a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja lesz. Amikor az ember megérzi az agyában és a gyomrában, hogy mégis mozog a föld, az nagyon rossz érzés. Émelyítő, és nem tudja, hogyan tépje ki magából az undort. Rita sem tudta. Elment a kurzusra. Bárcsak ne tette volna. Vezető kollégái, akiket addig kizárólag emberi és szakmai kapcsolattartásuk alapján értelmes, felszabadult, vidám személyiségekként ismert, magukba meredve vagy pont magukból kifordulva, leginkább önmagukat megtagadva imamalomként áradoztak a marxizmus–leninizmus nagy-szerűségéről. Rita soha nem felejt el az új vezér fürkésző pillantásait, amelyekkel felmérte vezérkara tagjait. 1989 kora nyarán sütött a szeméből a listázás. És a nő valahova, fura helyre került, mert a vezér megszólította: – Hát akkor halljuk a jogi főosztályvezetőnk véleményét!

Ritával egy pillanatra most megállt a forgó világ. Ez sem volt jó érzés. Ez az ember turkált a lelkekben, és a többiek hagyták. Pár pillanat eltelt, mire megszólalt, de ennyi is elég volt, hogy átfusson az agyán mindaz, ami az életében addig fontos volt. Polgári származású, értelmiségi, a szovjet katonák és a kommunisták által kisemmizett családja, az elsőáldozása, a szekrénybe mélyen eldugott, indexen lévő könyvek Wass Alberttől, Márai Sándortól. Felsejlett előtte szülei esküvői képe, édesapja Bocskaija, édesanyja gyöngyös, a menyasszonytánchoz használt pártája. Átfutottak agyában a trianoni diktátumról szóló történeteik, amelyek teljesen mások voltak, mint amit az iskolában tanultak. Egy pillanatra elé kúszott az anyja titkos fiókjában őrzött 56-os véres zászló képe, a szovjet építőtáborban megtapasztalt erkölcsi posvány, no meg a rendszeres hajnali kelés a szovjet himnusz dallamára. Látta magát a templomi esküvőjén egy olyan férfi oldalán, akivel nem ismerték egymás anyanyelvét, de ő volt az egyetlen legális lehetőség a magyar nihilből való menekülésre. Eszébe jutott a honvágy okozta idegösszeroppanás, az orvos által

is tanácsolt hazatérés és a megalázott, megpróbált ember kísérlete arra, hogy úgy fogadja el és szeresse a hazáját, ahogy van. Abban a percben a neki adatott legnagyobb lehetőség az volt, hogy bármit mondhatott, amit meg mert magának engedni. Csak a jövőjével játszott.

– A következő történetben benne lesz a véleményem – válaszolta. Visszafogottan hagyták el a szavak a száját. Majd elmesélte azt a bugyuta viccecskét, amely arról szól, hogy Lenin feltámad, és találkozik az SZKP új főtítkárával, Gorbacsovval. Megbeszéli, hogy Lenin szétnéz az országban, majd jelentkezik. Erre nem is kell sokat várni. Gorbacsov telefont kap Lenintől: itt vagyok az Aurórán, kezdhetjük előlről. Ennyit mondott, majd elhallgatott. Zavart tekintetek, lehajtott fejek és fojtó csend követte a mondandóját. A vezér nem nézett rá. Felállt és kiment. A többiek is. Úgy tűnt, teljesen pária lett, akivel még egy levegőt szívní is ártalmas. Nem szabadult fel a lelke, de jól érezte magát. A kisember picinyke törlesztésének bizsergető érzése fogta el. Ennyit tehetett. De legalább ennyit tett! Óvatos kritikát mondott a rendszerről egy ortodox kommunista előtt, aki megkérdőjelezte az elveit, s akitől ráadásul az állása függött. Rita biztos volt benne, hogy ezúttal kirúgják, de nem történt semmi. Néhány vezető kollégája ráragasztotta a bátor jelzőt, mert 1989 közepén az a jelentéktelen vicc a köznapi értelmiségiek körében már bátorságnak minősült. Mákszemnyi bátorságnak. Milliányi magyar volt, aki úgy készült az újratemetésre, mint a Messiás megjelenésének napjára. Így volt ezzel Rita is, és a történelmi esemény várható következményeiről már ők ötven a Váci utcában is szót váltottak. Ebből végre megtudták, ki hogy is gondolkodik a világról.

Akkor vált egyértelművé, hogy a titkárnőjük hithű kommunista. Rajong a jóságos Kádár elvtársért, és szereti a rendszert, mert az kaparta ki onnan, ahova korábban a zsellérszármazás bedöntötte a családját. Szerette a ruszkat is, mert azok jó emberek, hiszen felszabadították az országot. – Nagyon jó, hogy itt vannak, maradjanak még sokáig! – mondta. A négy másképp gondolkodó jogásznő meg sem próbált vitába szállni vele, mert azonnal beindult a jól beidegződött gondolatsor: de jó, hogy eddig nem politizáltak, mert lehet, hogy Ilona besúgó. Így aztán

gyorsan visszatértek inkább a gyereknevelés problémáihoz. Azt azonban a vérük lüktetésében érezték, hogy vibrál a levegő. Tudták, hogy történik valami. Valami megfoghatatlan gyönyörűség, ami az ingoványon keresztül tör majd a felszínre. Rita már a ruháját is kikészítette, amelyben a Hősök terére megy, de június 15-én jött egy üzenet a vezértől. Üzenet? Egy zsaroló parancs. Olyan, amilyen csak a diktatúrákban születhet. „16-án 11-kor vezetői értekezlet. Aki nem lesz ott, biztosan a temetésen lesz, így az holnapután már be se jöjjön dolgozni. Szabadságot senki nem vehet ki.”

A föld megint megállt forogni. Az idő nem haladt tovább, az óra sem ketyegett. Hát így kell az emberi méltóságot meggyalázni, a gondolat- és vélemény szabadságnak, a hitnek és a reménynek még az illúzióját is elrabolni. Ez a kétségbeesett próbálkozás, ez a gyalázatos parancs rosszabb volt, mint egy tarkólövés. Az legalább azonnal végez az emberrel. Ez a golyó nélküli lövés azonban nem ölt, viszont mélységesen megalázó volt, mert a beidomított, megfélemlített állat pavlovi reflexét váltotta ki az emberből. – Hogy is gondolhattam, hogy kilábalunk a félelem szorításából? Hogy is hihettem, hogy egy temetés majd feltámadást hoz? – csapongtak Rita gondolatai. Átsírta az éjszakát. Nem az elfecsérelt, tönkretett élete, hanem a tehetetlensége és a szégyene miatt, mert hirtelen a mákszemnyi bátorsága is elszállt. Sírt, mert tudta, hogy másnap az értekezletre megy. Mindnyájan ott voltak. Nem volt miről beszélniük. Rossz hangulatban bámultak maguk elé, miközben a vezér ki tudja, miről magyarázott. Egy óra múlva mehetek az újtukra, a szégyenüket, a megalázásukat súlyos batyuként cipelve hátralévő életükben. Rita visszament a Váci utcába. Csak a titkárnő volt ott. A többiek elmentek a temetésre. Átkozta a percet, amikor főnök lett, pedig annak már sok éve. Átkozta saját magát, amiért hagyta, hogy az új vezér még egy lapáttal rákenjen abból a bizonyos lenini szennyből.

Ilonával délután bekapcsolták a rádiót. A hírekben vezető helyen szerepelt, hogy lezajlott a történelmi esemény, és egy fiatal jogász kemény beszédet mondott, amelyben az orosz csapatok teljes kivonását is követelte. Rita biztos volt benne, hogy feltámadt Petőfi. Azt érezte, amit az először szabadon eresztett csikó érezhet, amikor

felfedezi a világot, s őrgöngve rúgkapál a réten, mert élvezi az életet és a szabadságot. Kirohant az utcára. Sütött a nap, s a járókelők rótták a ki tudja, hova vezető köreiket. Van úgy, hogy az ember nem tud parancsolni az érzelmeinek, és ha nem mondja ki, amit érez, megfullad, belehal.

– Emberek, ma délelőtt megbukott a kommunizmus! – sikoltotta a járdán, teljes hangerővel, földöntúli örömmel. A szíve a torkában dobogott, és nem tudott határt szabni végtelen boldogságának. Egy elfojtott, tönkretett élet tört ki belőle, és vált fantommá. A démon átszágulott a Váci utcán, és üvöltött helyette szülei, nagyszülei nevében is, akik alig kaptak abból, amit szabad életnek, demokráciának hívnak. Nem tudta, volt-e valaki, aki odanézett, vagy oda mert nézni, mert Ilona keze a pillanat töredéke alatt utánanyúlt, és komoly, szinte már férfias erővel rántotta be az ajtó mögé: – Te örült, hagyd abba, elvisznek, tönkretesznek! Tudod, hogy ezek milyenek – sziszegte. Bezárta belülről az ajtót, és zsebre tette a kulcsot. Hörögve, vicsorogva nézett Ritára, mint egy kölykéért aggódó anyatigris. Őt féltette. Őszintén. Egy jogásznál ritka dolog, hogy nem tud megszólalni. Ritával akkor ez történt. Szótlatlanul nézett az alacsony, a korán kezdett fizikai munkától göcsörtös kezűvé vált Ilona után, ahogy dohogva kiment a konyhába, és rájött, hogy az emberi természet örök rejtély. Vajon mi lakhat annak az elméjében, aki jól tudja, hogy „milyenek ezek”, mégis ragaszkodik hozzájuk, sőt rajong értük? Megfejtethetetlen, mint a phaisztoszi korong. Nem is próbálkozott azzal, hogy megértse a megérthetlent.

Mire a média bejelentette Isten döntését arról, hogy 1989. július 6-án Nagy Imrét és társait rehabilitálták, és ugyanaznap meghalt Kádár János, Rita már készült az új munkahelyére. Így október 23-án már onnan mehetett ki a Kossuth térre. Nem tudta, hogy a többi lány a Váci utcából akkor hol volt, és mit csinált. Többé nem találkozott velük. Azon a hétfőn oly mindegy volt, hogy Szűrös Mátyás vagy más jelenti-e be a Magyar Köztársaság létrejöttét. A lényeg a bejelentés volt. Több tízezren énekelték a Himnuszt, és a könnyeik nem a múlttól való búcsúnak szóltak. Örömkönnyek voltak, mert végre szétrohadtak ketrecük rácsai. Sírtak örömben, mert elmúlt egy hosszú, gyalázatos korszak – és túléltek.

Azt nem tudták, mi vár rájuk, csak azt tudták, minek lett vége. Akkor, ott csak ez volt a fontos.

3. rész Famagusta

A világ teljes és tökéletes. Mert Isten ilyennek teremtette. Mindennek alapja és oka van. Minden lételem összehangolt, harmonikus. De törékeny is. És eltört. De ez nem a teremtés hibája. Ez a mi hibánk. Az emberi fajé, amely át akarta venni Isten szerepét. És belebukott. De a vázak, az alapok állnak. Igaz, kopnak, de várják, hogy visszatérjünk az isteni tökéletességbe.

Az egész világ egy egyetemes, hátborzongató, sejtelmes, csalogató s egyben taszító Famagusta.

A Földközi-tenger talán legkáprázatosabb partján, Ciprus északi, török részén fekszem egy törülközőn a forró, fehér homokban. Nem is olyan messze tőlem emelkednek azok a falak, amelyek közé Othello, a velencei mór és Desdemona tragikus történetét álmodta Shakespeare. Így elmélkedhetnék akár a hűség és a féltékenység emberi tragédiákat okozó érzelmelellámaíróól vagy a velencei idők történelmi üzeneteiről, de mégsem ezt teszem. Háttal fekszem az égszínkék, ragyogó víznek, a ritkán látott teknősöknek, háttal a természet nyújtotta gyönyörnek. A földre szögez egy erő. Nem a teljes erővel sugárzó déli nap az, hanem a feszültség. A szívem a torkomban dobog, s bár nem vagyok veszélyben, mozgásképtelenné tesz a félelem. Félelem a valóságtól, félelem a hely üzenetétől, félelem a saját fajomtól.

Érzem még a szűk, strandi öltözőnek szánt forró vaskaloda bűzét is, ahol a számban kellett tartanom az utcai ruhám a fürdőruha felvétele alatt, ha nem akartam emberi mocsokba helyezni azokat átöltözés közben. Teljesen lebénít a napszemüvegem alól félve pásztázott kihalt, törött ablakú, tíz-tizenöt emeletes épületek szellemvilága, s az a puskacső, amely a legközelebbi ház nyolcadik emeletének erkélyéről fordul felém. Egy félmeztelen katona kezéből. Megpróbálom úgy nézni az elém táruló képet, hogy a katona azt higgye, máshova bámulok. Döbbenetes erő a félelem és a kíváncsiság elegye.

Félek, mert a vezetőnk figyelmeztetett, hogy ne nézzük a holt várost, ne fényképezzük, s ne kerüljünk még szemkontaktusba sem a katonákkal. De kíváncsi is vagyok, mert a világ legnagyobb szellemvárosának határán fekszem. Feszült vagyok, mert miközben pásztázom egy tragédia helyszínét, egy puskacső előtt eljátszom, hogy csak az 1974 előtti varázslatos, világhírű üdülőhely ragyogó strandját élvezem.

1974. augusztus 14-e reggelén megszólalt a rádió a földi paradicsomban, és iszonyatos felhívást közvetített. A hatvanezer főnyi görög ciprióta lakosság azonnal hagyja el Famagustát, mert a török megszállók rövidesen a városban vannak. Nem tudom, hittek-e a fülüknek. De tény, hogy órákon belül kiürült a város, és halálra válva tódult a tömeg a demarkációs vonal mögé. Mit lehet becsomagolni egy váratlan evakuáció esetén? A félelem, a döbbenet lebénít, gondolkodni nincs erőd. Szétdobált ruhák, sörök a hűtőben, rotyogó étel a gázsütőn, száradó ruhák a napon. Minden így maradt. Csak az életed mentheted. Ha mentheted.

Egy anya, akinek két gyermeke a város túlsó felén járt iskolába, azonnal autóba ült, hogy a gyerekeket magához vegye. Mire az iskolába ért, ott már csak elhagyott termeket, szétdobált füzeteket talált. És egy tanárt, aki elmondta, hogy a gyerekeket a közelben lakó nagymama már elvitte. A nagymama háza azonban már üres volt. A török hadsereg katonái már a felügyeletük alá vonták a városrészt. Az anya még átjutott a demarkációs vonalon, de anyját és gyermekeit soha többé nem látta viszont.

Egy másik anya lassan negyven éve ebédre mindennap megterít akkor eltűnt fiának, mert nem kapott róla hírt azóta sem. Tudja, jönnie kell, ha nem találták meg a holttestét. Később, a görög részen véletlenül találkoztunk az anyával. Nézttem őt. Pici, törékeny alkat, megtört arc, fekete kendőbe burkolva. De a szeme! A szeme él, ég, bizakodik, vádol. És mosolyog. Mert ma is lesz ebéd, és teríthet a fiának. Mellettem megy el. Úgy érzem, meg kell érintenem, meg kellene simogatnom. De nem mozdul a kezem. Az ember a szentek érintését bűnnek érzi. Csak csodálom az erejéért, tisztetem az életéért. Amit végig akar élni, mert végig kell élnie. A fiát kell várnia.

Úgy mondják a helyiek, közel kétezer ember tűnt el végleg azon a reggelen. A török hadsereg soha nem válaszolt egyetlen megkeresésre sem az eltűnteket illetően. Az emeletes házak belseje ma is olyan, mint 1974-ben volt. A gáztűzhe-lyeken ott áll a reggeli tojás maradéka, a kiteretett ruhák foszlányai lebegnek az erkélyeken, a le nem vitt szemét összeszáradva lapul a szemetesben. A bútorok korhadnak, a vízcsapok kiapadtak. A kertvárosi rész jobb villáiba persze beköltöztek a helyi török főmértóságok.

Ma már békülékenyebb a kapcsolat a török és görög ciprióták között, bár válasz ma sincs a valósággal kapcsolatban. A békéltető távolságot az angol hadsereg biztosítja, beékelődve Észak- és Dél-Ciprus közé. Olyannyira, hogy a helyiek elmondása szerint gyakran megesik, hogy a görög részen a nagy szárazság miatt vízkorlátozás van hetekig, és fürdeni is csak pár naponta lehet, de azért az angol katonák házainak kertjében virít a zöld pázsit az állandó öntözéstől.

2005-ben nehéz volt bejutni a török bábköz-társaságba. Útlevel, hosszú várakozás, ellenőrzés kellett hozzá. De amint az idegenvezető az erre a célra összegyűjtött pénzt a szemünk láttára átadta a török határőrnek, másodpercek alatt, mindenfajta ellenőrzés és kérdezgetés nélkül beléphetünk Othello városába.

A korrupció abszolút nyílt titok. De a világ erről is hallgat. És sok elhallgatnivalója van. Persze, ismerjük a nagyvonalú vázlatokat a világ felfordulásáról. De az igazság mindig a részletekben rejlik. Azokat pedig elfedik a hatalomhoz, holmi érdekekhez kötődő médiamegjelenések és a mindent elborító és elfedő pízsi.

Mert az sehol sem érdek, hogy az igazságot ismerje meg az az embertömeg, amely nem résztvevője, csupán túlélője a történelemnek.

Ez bizony időtlen idők óta így van. Ezért ideje néhány részletigazságot megismerni. Apró, de igaz titkokat, történeteket. Igaz, a túlélők számára majdnem mindegy, hogy miben nem pusztultak még el. A lényeg, hogy túléljék. Túléljenek minden emberi gonoszságot. Ha sikerül.

És ha egyszer sikerül, talán visszatérhet a világ az isteni tökéletességbe, ahol állnak az alapok, amelyek várják a megbékélt lakókat, mint ahogy Famagusta, a szellemváros is várja, hogy ismét étellel legyen tele.

A szállodánk mindössze talán negyven kilométer távolságban volt a görög részen Famagustától, és az ablakból – a terepviszonyok miatt – el lehetett látni a városig. Sokáig néztem a távolba. Messziről úgy tűnt, mintha a világ egyik legvonzóbb helye lenne az a tengerpart, noha a pokol egyik bejáratává vált 1974-ben.

Milyen csalóka is, amit látunk, s milyen felületes ítéletet lehet csak mondani, ha nem ismerjük a valóságot. Hát ilyen a világunk. Messziről minden más, mint a valóság, s csak néha merülünk le az igazság bugyraiba. Ezért lettünk szűklátókörűek, befolyásolhatók.

Tanulnunk kell Famagusta történetéből. Az igazság feltárása soha nem késő!

** Dr. Bencze Izabella: Időkapcsolók. Méry Ratio, 2020 – részletek a könyvből*